

Køn, velfærdsmodeller og europæisering

ANETTE BORCHORST

Abstract

Artiklen beskæftiger sig med to obligatoriske temaer i samfundsfagsundervisningen, i form af velfærdsstat og europæisering, og den viser, at køn er en væsentlig central skillelinje, der er vigtig at forstå og nuancere i forhold til begge temaer. Det gælder ikke mindst i lyset af den stigende fokus på køn og ligestilling, der er fulgt i kølvandet på #MeToo-bevægelsen.

Første del af artiklen beskæftiger sig med velfærdsstatsforskningens opdeling af velfærdsstater i tre modeller: en socialdemokratisk model med universelle ydelser rettet mod alle borgere, en liberal model med ydelser rettet mod samfundets svageste og en konservativ korporativ model med obligatoriske forsikringsbase-rede velfærdsydelser. Udgangspunktet for denne opdeling var en analyse af relationen mellem stat og marked, men kønsforskningen har insisteret på, at disse to arenaer skal analyseres i samspil med en tredje arena i form af familien. Hvis man ikke inddrager alle tre arenaer, kan man ikke forklare de markante forskelle, der har været i kvinders placering mellem arbejdsmarked og familie i Vesten. Den socialdemokratiske velfærdsmodel, der har været dominerende i Norden, er blevet kaldt kvindevenlig, fordi den har sikret kvinder valgmuligheder ud over moderskabet, blandt andet ved udbygning af daginstitutioner.

Anden del af artiklen analyserer europæiseringens betydning for velfærdsmodellerne. Danske kvinder var fra 1990'erne og et par årtier frem langt mere EU-skeptiske end mænd, hvilket blandt andet hang sammen med frygten for, at EU truede den kvindevenlige velfærdsmodel. EU's påvirkning af velfærdspolitikken har imidlertid ikke handlet om harmonisering af ydelser, men den har været indirekte i form af koordinering af EU-borgernes rettigheder. Dette er især blevet udfoldet gennem EU-domstolens domme

om to forordninger angående koordinering af EU-borgeres sociale rettigheder. Domstolens aktivistiske linje skal ses i forlængelse af, at EU er præget af en konstitutionel retstradition, der tillægger domstole en langt større betydning for politiske beslutninger end den flertalsdemokratiske retstradition, der præger Danmark og Norden. Her er det parlamentsflertallet, der er helt afgørende for velfærds politik, og domstole har en langt mere tilbagetrukket rolle. I forhold til kønsligestilling er det ikke denne regulering, men i højere grad en række ligestillingsdirektiver, der har haft betydning for national politik. Virkningen af disse ligestillingsstiltag begrænses dog af, at de skal afprøves ved individuelle klager over kønsdiskrimination. Det strider både mod den flertalsdemokratiske tradition og den danske arbejdsmarkedsmodels kollektive tilgang.

Indledning

De nordiske lande betegnes som international fortrop for ligestilling, og det kædes ofte sammen med deres universalistiske, kvindevenlige velfærdsmodel. Denne sammenhæng har også været et centralt forskningstema. Forskningen om køn og velfærdsstat udviklede sig i 1980'erne og et par årtier frem i kritisk dialog med teorier om klasse og velfærdsmodeller. De to forskningsfelter beskæftigede sig med samspillet mellem tre samfundsarenaer i form af stat, marked og familie i tacklingen af sociale problemstillinger*. Der udviklede sig en omfattende debat om, hvordan man kunne gruppere forskellige velfærdsstater.

Køn er en interessant skillelinje i opbakningen til velfærdsstaten, som har været præget af markante kønsforskelle gennem mange årtier. Den danske velfærdsstats betydning for køn og ligestilling har også været et centralt tema i EU**-debatter fra 1990'erne frem til 2000. Ved de danske EU-afstemninger har flere kvinder end mænd stemt nej, men i dag er kønsforskellene i EU-holdningerne begrænsede.

* Familien indgår i civilsamfundet, der ud over familien også omfatter frivillige organisationer og netværk. Artiklen fokuserer på placering af omsorg for børn og gamle som et centralt omdrejningspunkt for diskussionen af køn og velfærdsstat, hvor familien, men ikke det bredere civile samfund, er afgørende.

** I artiklen skrives overalt EU og EU-domstolen, og dermed ser jeg bort fra, at fællesskabet før 2003 blev kaldt EF, og domstolen før 2009 hed EF-Domstolen.

I artiklens første del introducerer jeg den teoretiske debat om velfærdsmodeller, herunder dialogen mellem mainstream-forskningen og kønsforskningen. Begge traditioner skrev sig ind i en skole, der fik betegnelsen 'politics matters', fordi den tillægger politisk-ideologiske faktorer stor betydning for variationer mellem modellerne. Forholdet mellem stat og marked var et nøgletema i denne forskning, men kønsforskningen insisterede på, at samspillet mellem disse to arenaer og familien i varetagelse af omsorg for børn og gamle var en væsentlig differentierende faktor mellem modellerne. Debatten om velfærdsmodeller er stilnet af, og jeg introducerer kort senere års ny-institutionelle bidrag til teorien, da de udgør et væsentligt supplement til teorien.

Artiklens anden del fokuserer på, hvilken betydning EU har haft for velfærdspolitik, og hvilken rolle det har spillet for danske kvinders EU-skepsis. Ved flere folkeafstemninger har det været et centralt spørgsmål, om EU truede den danske velfærdsmodel, og hvilken betydning europæisering havde for danske velfærdsydelser. Jeg ser på betydningen af koordinering af sociale ydelser og forholdet mellem en dansk og nordisk flertalsdemokratisk retstradition sammenlignet med EU's konstitutionelle tradition med stærk betoning af domstolsafgørelser. Afslutningsvis ser jeg på, hvilken rolle EU's ligestillingsinitiativer har spillet.

Velfærdsstatsmodeller

I 1990'ernes og 2000'ernes velfærdsforskning blev en tradition, der gik under betegnelsen 'politics matters', særlig indflydelsesrig. Afsættet for denne skole var kritik af funktionalistiske forklaringer om velfærdsstaters udvikling som en funktion af moderniseringsgraden (Wilensky, 1994). 'Politics matters'-traditionen fremhævede betydningen af politiske alliancer og politisk-ideologisk betonedede forskelle mellem velfærdsstater, og det udløste en komparativ drejning i forskningsanalyserne og talrige sammenligninger af nationale velfærdsstater. Særlig indflydelsesrig var den danske sociolog Gøsta Esping-Ander-

sens teori om tre velfærdsmodeller*, en socialdemokratisk, en liberal og en konservativ-korporativ model. Den første var præget af mange universelle ydelser rettet mod alle borgere, den anden af residuale ydelser rettet mod samfundets dårligst stillede, og den tredje havde mange ydelser, der baserede sig på obligatoriske forsikringsordninger (Esping-Andersen, 1990). De universelle ydelser havde en omfordelende effekt, de residuale var fattigdomsregulerende, og forsikringsordningerne var statusbevarende.

Empirisk var afsættet, i hvilken udstrækning indkomstoverførsler i form af syge- og arbejdsløshedsdagpenge samt pensioner gør lønarbejdere uafhængige af markedet. Graden af uafhængighed af markedet blev målt ved den såkaldte afkommercialiserings- eller decommodificeringsgrad. Dertil kom et mål for stratificering, eller i hvor høj grad velfærdspolitikker understøtter eller afbøder eksisterende statusforskelle mellem klasser. Decommodificeringsgraden var højest i den skandinaviske model og lavest i den liberale model. Velfærdsmodellerne matchede i store træk en geografisk opdeling mellem nordiske socialdemokratiske, vest-kontinentaleuropæiske konservativt korporative og angelsaksiske liberale velfærdsstater. Mange forskere pegede på, at der var store variationer inden for modellerne, f.eks. mellem Frankrig og Vesttyskland, og Esping-Andersen konkluderede, at modellerne skulle forstås som idealtyper, der kunne anvendes som afsæt til at vurdere variationer mellem velfærdsprincipperne og konkrete ydelser. Det er også den måde, de mest anvendes i dag.

Køn og velfærdsstat

Kønsforskningen om velfærdsstaten var i 1970'erne og 1980'erne præget af teorier, som tolkede kvinders ubetalte omsorgs- og husarbejde som et væsentligt element i en patriarkalsk samfundsorden. De var forankret i en meget pessimistisk tilgang til staten, der blev set som et instrument for patriarkatet. Heidi

* Esping-Andersen brugte i sin bog fra 1990 betegnelsen velfærdsregimer frem for velfærdsmodeller for at markere, at teorien ikke kun fokuserede på velfærdsydelserne, men også inddrog beskæftigelse og den generelle sociale struktur (1990, s. 2). I artiklen her bruges udelukkende betegnelsen modeller.

Hartmann (1981) konkluderede f.eks., at patriarkat og kapitalisme indgik i et partnerskab baseret på klasse- og kønsundertrykkelse, og det blev understøttet af staten.

Parallelt med den øvrige velfærdsforskning gjorde kønsforskningen op med en funktionalistisk statstilgang, og kønsforskningen vendte sig også mod komparative velfærdsstatsanalyser. Kritikken af mainstreamforskningen var omfattende og intens. Teorien var kønsblind og generaliserede ud fra mænds situation (Sainsbury, 1994). I dens optik blev kvinderne først synlige, lød kritikken, når de kom ud på arbejdsmarkedet, og omsorgsarbejde for børn og gamle var helt usynligt, både som ubetalt og betalt arbejde. Esping-Andersens dekommodificeringsgrad var ikke et godt mål for kvinder, der snarere blev commodificerede på grund af velfærdsydelse, end de blev dekommodificerede. Serviceydelser, som f.eks. daginstitutioner og plejehjem, indgik ikke i de velfærdsanalyser, der var i fokus. Et grundlæggende problem var, at teorien og dens grundbegreber havde afsæt i en stat-markedsrelation og så bort fra samspillet med familien (Borchorst, 2015b).

Som følge af politiske prioriteringer fastholdt man i den konservative korporative model en mandlig forsørgermodel med manden som familiens forsørger og kvinden som fuldtidshusmor i to-tre årtier længere end i de nordiske lande. Især Vesttyskland, hvor kristeligt demokratiske partier havde været dominerende i lange perioder, understøttede man i forlængelse af den katolske sociallære en mandlig forsørgermodel. I de nordiske lande blev en storstilet tilgang af kvinder til arbejdsmarkedet, især i Sverige og Danmark, understøttet ved udbygning af offentlige serviceydelser, herunder navnlig daginstitutioner.

Nogle kønsforskere forkastede helt Esping-Andersens teori og udviklede alternative modeller, f.eks. med fokus på, *i hvilken grad velfærdsstaterne understøtter og institutionaliserer mænds forsørgerstatus. De skelnede mellem stærke, medium og svage* (Lewis & Ostner, 1994). Andre forskere foreslog, at Esping-Andersens typologi blev suppleret med nye dimensioner, som f.eks. sikring af personlig autonomi eller uafhængighed af staten, markedet og ægtefæller (Orloff, 1993). Samspillet mellem køn og klasse var centralt i de feministiske analyser, og enlige

mødre blev ofte brugt som kritisk målestok for at vurdere køns- og klassebetinget eksklusion og fattigdom (O'Connor, 1993).

De nordiske velfærdsforskere analyserede i første omgang også staten som patriarkatets forlængede arm, men feltet fik en ny drejning med den norske politolog Helga Hernes' konklusion om, at de nordiske velfærdsstater havde et kvindevenligt potentiale (1987, s. 21). Forholdet mellem privat og offentligt var blevet rykket i kølvandet på den nye kvindebevægelses krav om at gøre det private politisk, og det havde sikret kvinder valgmuligheder ud over moderskabet. Kvindebevægelsens mobilisering 'fra neden' havde genereret respons 'fra oven' i form af statsfeminisme, dvs. ligestillingsinstitutioner og statsligt ansatte, der var ansat til at arbejde med ligestilling. Dermed var kvinder kommet til stede i beslutningsfora, der på afgørende vis formede deres livsbetingelser, f.eks. ved beslutninger om fri abort og daginstitutioner.

Metaforen om de kvindevenlige velfærdsstater fik bredt gennemslag og bidrog til en langt mere statsoptimistisk tilgang i skandinavisk kønsforskning om velfærdsstaten, men den var også genstand for kritik, blandt andet for at tage afsæt i hvide middelklassekvinders situation. Etniske minoritetskvinder havde ikke i samme grad fået gavn af velfærdspolitikkerne, og de nordiske landes flertalsdemokratiske tradition sikrede ikke minoritetsgruppers rettigheder. Dermed fik intersektionalitetsperspektivet, der i disse år fik stort gennemslag i kønsforskningen (se Ann-Dorte Christensens artikel på side xxx), også betydning i velfærdsforskningen, og især etnicitet blev føjet til analyserne af køn og klasse.

Samtidig blev det understreget, at de nordiske lande ikke repræsenterer entydige ligestillingssucceser eller kan opfattes som et nirvana, der kan kopieres af andre lande (Lister, 2009). Med den storstilede integration af kvinder på arbejdsmarkedet i 1970'erne og 80'erne fulgte en markant kønsopdeling, især mellem den kvindedominerede offentlige sektor og den mandedominerede private sektor (Borchorst, 2015). De nordiske lande har også fortsat problemer med ligeløn og kønsskævheder i ledelse. Der er også udviklet betydelige forskelle inden for Norden. Danmark er i World Economic Forums sammenligning

af ligestillingsindikatorer rykket længere væk fra de øvrige fire nordiske lande, der er placeret i toppen af indekset. Danmark scorer lavt ift. køn og ledelse, ligeløn og politisk repræsentation (2023). En tydelig forskel mellem Danmark og de øvrige fire nordiske lande er desuden mænds rettigheder til barselsorlov. Det har været en bevidst ligestillingsstrategi i Norge, Sverige og Island at inddrage fædre i omsorg, hvorimod Danmark først og fremmest prioriterede at integrere kvinder på arbejdsmarkedet. Det var det sidste land, der gav fædre adgang til barselsorlov, og også sidste land, der øremærkede en del af orloven til fædre. Derimod har Danmark i mange år ligget i toppen mht. daginstitutionsdækning for de yngste børn (Borchorst, 2015a).

Konklusionerne om kvindevenlige velfærdsstater kan derfor modificeres, men det står fast, at køn er en væsentlig politisk skillelinje. Analyser af danskernes holdninger til velfærdsstaten afspejler, at der er markante og vedvarende kønsforskelle i opbakningen til den, og kvinder er langt mere positive over for velfærdsstaten end mænd (Goul Andersen & Shamshiri-Petersen, 2020). Det kan ikke kun forklares ud fra kvinders egeninteresse i f.eks. daginstitutioner som brugere og ansatte, men gælder også i bredere forstand. Kvinder er f.eks. mere lighedsorienterede end mænd; de er mere kritiske over for nedskæringer, og der har været op til 50 procentpoints forskel i kvinders og mænds holdning til økonomiske strategier af betydning for prioriteringen af velfærdsstaten (Goul Andersen & Shamshiri-Petersen, 2020, s. 185).

Nyudvikling

Der er fortsat interesse for at sammenligne grupper af lande og konkrete problemstillinger som f.eks. ulighed og konkrete velfærdsydelse (arbejdsløshedsydelse m.m.), men spørgsmålet om, hvilke velfærdsmodeller man kan identificere, nyder ikke samme bevågenhed. Det er for kompliceret at analysere det på tværs af mange velfærdsydelse og efter murens fald blevet langt mere kompliceret at konkludere på tværs af øst- og vesteuropæiske lande. Samtidig er der, hvad angår kvinders placering, sket en klar udvikling mod arbejdsmarkedsintegration over hele Vesten, så der er ikke længere tydelige geografiske mønstre og markante forskelle på dette område.

Teoretisk har ny-institutionalismen bidraget til velfærdsstatsforskningen med konklusionen om, at ikke bare 'politics matters'; det gør institutioner også. Institutioner forstås her som formelle regler og rutiner og dominerende værdier og forestillinger, f.eks. i form af diskurser. En version af denne tradition, historisk ny-institutionalisme, har været anvendt i en række velfærdsstatsanalyser. Dens nøglebegreb sporafhængighed (path dependency) betoner det fænomen, at politiske beslutninger f.eks. om velfærdspolitik ofte forfølger samme spor, f.eks. om der er tale om universelle, residuale ydelser eller obligatoriske forsikringsordninger (Streeck & Thelen, 2005). Der er ofte en vis træghed ift. at skifte spor og omlægge konkrete velfærdsydelser, og tidlige beslutninger om et politikområde har ofte stor betydning for senere politiske valg. Det indebærer også, at vilkårene i etableringsperioden samt timing og rækkefølge af beslutninger kan være afgørende.

Et eksempel på en sådan sporafhængighed er den danske politik omkring daginstitutioner og fædres adgang til barselsorlov, der som omtalt ovenfor adskiller Danmark fra de øvrige nordiske lande. Under 1960'ernes højkonktur og store efterspørgsel efter arbejdskraft blev en universalistisk daginstitutionspolitik vedtaget enstemmigt. Beslutninger om adgang for fædre til barselsorlov blev derimod forkastet utallige gange i 1970'erne, hvor der var økonomisk krise og høj arbejdsløshed. Jordskredsvalget i 1973 havde også omkalfatret dansk politik og undermineret den brede konsensus om velfærdspolitik. Det er baggrunden for, at danske børn kommer tidligst i institution i Norden, mens danske fædre har de svageste orlovsrettigheder i nordisk sammenhæng. De holder også den korteste orlov (Borchorst, 2015a).

EU en trussel for velfærdsstaten?

Den komparative velfærdsstatsforskning analyserede tidligere helt overvejende velfærdspolitik som et nationalt anliggende, men europæiseringen har fået større betydning for velfærdspolitikken. I den danske debat ved Maastricht-afstemningerne i 1992 og 1993 og ved euro-afstemningen i 2000 var det et tilbagevendende tema, om EU påvirkede den universelle velfærdsstatsmodel mere end andre modeller. Konkret blev det diskuteret, om EU og specifikt den politiske union og euroen var en

garant eller en trussel mod den danske velfærdsstat og mod den nordiske velfærdsmodel. Spørgsmålet var, om skattefinansierede universelle ydelser rettet mod alle borgere var mere truede end f.eks. forsikringsbaserede ydelser.

Den danske debat om europæiseringens virkninger fokuserede i de første årtier af medlemskabet på, om EU-regler ville føre til harmonisering af ydelser på tværs af medlemslandene. Påvirkningen var indirekte i form af negative integrationsskridt, der sigtede mod at fjerne barrierer for arbejdskraftens frie bevægelighed, mere end der var tale om positive integrationstiltag i form af egentlige socialpolitiske initiativer. Helt afgørende for europæiseringen var to forordninger fra hhv. 1968 og 1971 om sociale rettigheder, der lagde op til *koordinering* af sociale ydelser. Den første forordning stipulerede et grundlæggende princip om *ligebehandling* af EU-borgere. Den forbød direkte og indirekte forskelsbehandling af EU-borgere pga. nationalitet, så medlemslande ikke må begrænse sociale ydelser til deres egne borgere. Den anden forordning fastslog et princip om *eksportabilitet*, der giver ret til at få udbetalt sociale ydelser overalt inden for EU, samt *et aggregerings- eller sammenlægningsprincip*, der betyder, at forsikrings- eller optjeningsperioder i forskellige lande skal lægges sammen, f.eks. ved adgang til arbejdsløshedsunderstøttelse (Borchorst, 2015c).

EU-Domstolen har i sine domme spillet en aktiv rolle i at udvide rækkevidden af disse forordninger. Reglerne handlede i første omgang om vandrende arbejdstagere, men blev gradvis udvidet til at omfatte familiemedlemmer, gamle, studerende osv., og dertil kom, at antallet af ydelser, der er omfattet, også blev udvidet betragteligt. Koordineringen af sociale ydelser har imidlertid kun effekt for indkomstoverførsler og påvirker ikke serviceydelser som f.eks. daginstitutioner.

EU-Domstolens dynamiske fortolkningsstil, hvor den ikke blot ser det som sin opgave at følge retten, men også at udvikle den, udspringer af den *konstitutionelle retstradition*, der karakteriserer EU (Borchorst, 2015c). Dette harmonerer ikke godt med den danske *flertalsdemokratiske tradition*, hvor domstole traditionelt har spillet en passiv rolle og sjældent har betydning for velfærdspolitik. Her er der stor opbakning til 'intet over eller ved

siden af Folketinget' og dermed, at det helt afgørende er og bør være parlamentariske flertalsbeslutninger (Borchorst, 2015c).

Efter *østudvidelserne* opstod der en omfattende debat tematiseret som 'velfærdsturisme' i de nordvestlige medlemsstater. Betegnelsen bygger på en antagelse om, at EU-borgere bevæger sig efter de mest generøse velfærdsordninger. Især retten til at tage børneydelser med tilbage til hjemlandet var omdiskuteret i Danmark og Tyskland, og det var et nøgletema i Brexit-debatten i Storbritannien. En anden debat drejer sig om 'social dumping', dvs. at virksomheder og arbejdsgivere benytter sig af EU-reglerne til at underbyde lønninger.

Sideløbende har EU gennemført en række social- og arbejdsmarkedspolitiske initiativer, og gennem de senere år har en strategi for *sociale investeringer*, forstået som målrettede forsøg på at fjerne køns- og klassebetinget fattigdom, sigtet mod at styrke EU's konkurrenceevne. Denne strategi blev lanceret i en rapport til EU-Kommissionen af Gøsta Esping-Andersen i forbindelse med EU's 2020 vækststrategi (Esping-Andersen, 2002). Her anbefalede han de skandinaviske kvindevenlige løsninger, blandt andet med udbygning af børneinstitutioner som middel til at integrere kvinder på arbejdsmarkedet og udrydde børnefattigdom.

EU, ligestilling og retstraditioner

Frygten for, at EU truede den danske velfærdsstat, bidrog i starten af dansk EU-medlemskab til danske kvinders EU-skepsis. Ved alle danske EU-afstemninger har nej-procenten været højere blandt kvinder end blandt mænd. Kønsforskellen var på 1 procentpoint ved tiltrædelsesafstemningen i 1972, og ved Maastricht-afstemningerne i 1992 og 1993 var den på hhv. 7 og 10 procentpoint. Den toppede på 15 procentpoint ved euro-afstemningen i 2000 (Goul Andersen & Shamshiri-Petersen, 2020, s. 203). Også ved afstemningen om forsvarsforbeholdet i 2015 stemte kvinder oftere nej end mænd (forskul på 7 procentpoint), men målt ud fra et spørgsmål om den generelle holdning til EU var danske kvinder i 2019 blevet mere positive over EU end mænd (Goul Andersen & Shamshiri-Petersen, 2020).

Det skal formentlig ses i sammenhæng med, at europæiseringen ikke direkte har truet velfærdsstatens kvindevenlige træk. Samtidig har det været et gennemgående og systematisk træk ved EU-politikken at understøtte integration af kvinder på arbejdsmarkedet og sikre ligestilling ift. løn, pensioner og alle typer kønsdiskrimination på arbejdsmarkedet (Borchorst & Rolandsen, 2019). EU har gennemført omfattende ligestillingspolitiske initiativer. De første var direktiverne om ligeløn og ligebehandling fra hhv. 1975 og 1976, som blev implementeret i danske love om ligeløn i 1976 og ligebehandling i 1978. Dermed fik Danmark de første egentlige ligestillingslove på initiativ fra EU. Disse direktiver baserede sig på et forbud mod kønsdiskrimination, der i forlængelse af den konstitutionelle retstradition skulle forfølges via individuelle klager ved nævn eller civile domstole.

Den individuelle retstradition harmonerer ikke godt med den danske flertalsdemokratiske tradition, og den strider også mod den kollektive tankegang, der er omdrejningspunktet for den danske arbejdsmarkedsmodel med kollektive overenskomster og et selvstændigt kollektivt arbejdsretssystem.

Derfor er f.eks. antallet af ligelønssager, der søges løst ad denne vej, begrænset. Samtidig har ligelønslovens formulering om lige løn for arbejde af samme værdi ikke fået stor betydning, fordi arbejdsmarkedet generelt er kønsopdelt, og der er ikke nogen tradition for jobvurdering i Danmark.

Ligebehandlingsloven blev i 1980'erne justeret til også at omfatte forbud mod seksuel chikane, og her var påvirkningen af den nationale tilgang langt større, blandt andet fordi dette spørgsmål ikke var omfattet af aftaler eller regulering, før det blev taget op af EU-Kommissionen i midten af 1980'erne. Endelig har EU-beslutninger gennem de senere år fået betydning i Danmark, f.eks. fik danske fædre i 2022 øremærket barsel på 11 uger som følge af et EU-direktiv.

Konklusion og didaktiske overvejelser

I kølvandet på #MeToo-bevægelsen, og især den seneste bølge med start fra efteråret 2020, er der kommet stigende opmærksomhed omkring ligestilling og køn, og de yngre generationer

er præget af utålmodighed ift. at acceptere krænkelse og uligestilling. Det gør spørgsmålet om køn aktuelt i undervisningen om velfærdsstat og europæisering, der er obligatoriske i samfundsfagsundervisningen. Samtidig er intersektionalitetsperspektivet væsentligt, da køn spiller sammen med klasse, etnicitet, alder m.m.

Jeg har i artiklen præsenteret teorier om køn, klasse og velfærdsmodeller og understreget betydningen af at analysere samspillet mellem tre væsentlige arenaer: marked, stat og familie. Dette samspil har i forlængelse af de dominerende politiske ideologier varieret i europæiske velfærdsstater. Der har været betydelig variation i kvinders tilknytning til arbejdsmarkedet og i fordelingen af omsorgsansvar mellem staten og familien i europæiske lande.

Mens velfærdsstater tidligere helt overvejende blev analyseret ud fra en national betragtning, så kan man i dag ikke se bort fra den betydning, EU har for velfærdsstaterne i medlemslandene. Påvirkningen har dog været anderledes end det, man først forventede i Danmark. Det drejer sig ikke om *harmonisering* af velfærdsydelser, men om *koordinering* og mere om indirekte virkninger, og EU-Domstolen har spillet en meget direkte og aktivistisk rolle, der ligger i forlængelse af den konstitutionelle retstradition, der præger EU. Europæiseringen har utvivlsomt påvirket medlemsstaternes velfærdspolitik, men påvirkningen har ikke været større for den nordiske socialdemokratiske model end for de andre modeller.

Afsættet for EU's ligestillingslovgivning er forbud mod kønsdiskrimination (og diskrimination ift. etnicitet, alder m.m.). Dette forfølges via individuelle sagsanlæg og klager, som imidlertid strider mod den danske kollektive arbejdsmarkedstradition og den danske flertalsdemokratiske tradition, hvilket gør det vanskeligt at udnytte potentialet i praksis. Samtidig har en del ligestillingsinitiativer påvirket dansk ligestillingspolitik meget direkte, fordi Danmark ikke selv har gennemført mange ligestillingsinitiativer. Det gælder f.eks. for øremærket fædrebarsel.

Litteratur

- Abrahamson, Peter og Borchorst, Anette (1996). *EU og Socialpolitik*. København: Rådet for Europæisk Politik Skrift nr. 13.
- Abrahamson, Peter og Borchorst, Anette (2002). "EU – en udfordring for den danske velfærdsstat?". *Politica*, 34(1), 38-52.
- Borchorst, Anette (2015a). "Mor, far, staten og småbørnene". I Borchorst, Anette og Dahlerup, Drude (red.) *Før og efter stemmeretten. Køn, demokrati og velfærd* (147-168). København: Frydenlund Academic.
- Borchorst, Anette (2015b). "Køn, forsørgerbegreb og universalisme". I Albrekt Larsen, Christian og Goul Andersen, Jørgen (red.) *Den universelle velfærdsstat – Funktionsmåde, folkelig opbakning og forandring* (193-206). København: Frydenlund Academic.
- Borchorst, Anette (2015c). "Euro-pæisering og universalisme". I Albrekt Larsen, Christian og Goul Andersen, Jørgen (red.) *Den universelle velfærdsstat – Funktionsmåde, folkelig opbakning og forandring* (207-220). København: Frydenlund Academic.
- Borchorst, Anette og Agustín, Lise Rolandsen (2019). "Europæisering af dansk ligestillingspolitik". I Holst, Cathrine, Skjeie, Hege og Teigen, Mari, *Europæisering av nordisk ligestillingspolitikk* (106-122). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Esping-Andersen, Gøsta (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Oxford: Polity Press.
- Esping-Andersen, G. m.fl. (2002). *Why we need a New Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.
- Goul Andersen, Jørgen og Ditte Shamshiri-Petersen (2020). "Værdimæssig polarisering: Kønsforskelle i politiske holdninger". I Borchorst, Anette og Dahlerup, Drude (red.) *Konflikt og konsensus: Det danske ligestillingspolitiske regime (167-220)*. København: Frydenlund Academic.
- Hartman, Heidi (1981). "The unhappy marriage between Marxism and Feminism". I Sargent, Lydia (red.) *Women and Revolution*. Boston: South End.
- Hernes, Helga (1987). *Welfare State and Woman Power. Essays in State Feminism*. London: Norwegian University Press.
- Lewis, Jane og Ilona Ostner, I. (1994). *Gender and the Evolution of European Social Policies*. Bremen: Zentrum für Sozialpolitik, Universität Bremen, Arbejdspapir, nr. 4.
- Lister, Ruth (2009). "A Nordic Nirvana? Gender, Citizenship, and Social Justice in the Nordic Welfare States". *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 16(2), 242-278.
- O'Connor, Julia S. (1993). "Gender, Class and Citizenship in the Comparative Analysis of Welfare State Regimes: Theoretical and Methodological Issues". *British Journal of Sociology*, 44(3), 501-518.
- Orloff, Ann Shola (1993). "Gender and the Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare States". *American Sociological Review*, 58, 303-328.
- Streeck, Wolfgang og Thelen, Kathleen (2005). *Beyond Continuity. Institutional Changes in Advanced Economics*. Oxford: Oxford University Press.
- World Economic Forum (2022). *Global Gender Gap Report*, Global Gender Gap Report 2022 | World Economic Forum (weforum.org)